

рівнях мисленнєвої діяльності (за таксономією Б. Блума та ін.): порівняння, аналізу, узагальнення, створення тощо. Послідовне опанування основних понять, пов'язаних із розвитком і зміною цивілізацій в історії людства, уможлиблює поступове ускладнення навчального матеріалу, деталізацію подій і явищ, більш глибоке розуміння учнями зв'язків між ними: причинно-наслідкових, хронологічних, просторових і тенденцій суспільного розвитку.

Досягнення учнями планованих МНП результатів опанування курсу забезпечує достатній рівень знань і вмінь з історії та сприятиме їхньому легкому переходу до предметного навчання історії в 7–9 класах та профільній школі.

5.1.2. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ГРОМАДЯНОЗНАВЧОГО ЗМІСТУ

У МОДЕЛЬНІЙ НАВЧАЛЬНІЙ ПРОГРАМІ Й ПІДРУЧНИКАХ

«ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО.

5–6 КЛАСИ (ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС)»

Ремех Тетяна Олексіївна

кандидат педагогічних наук, старший дослідник

Розглянемо особливості подання громадянознавчого змісту в МНП курсу «Досліджуємо історію і суспільство для 5–6 класу закладів загальної середньої освіти (автори О.І. Пометун, Т.О. Ремех, Ю.Б. Малієнко, П.В. Мороз). Назва та зміст МНП вказує, що це інтегрований курс, а програмі положення свідчить, що курс інтегрує історію України, всесвітню історію та громадянську освіту.

У МНП зазначено пріоритетні психолого-дидактичні характеристики інтегрованого курсу та особливості освітнього процесу, врахування яких дає змогу досягти обов'язкових загальних і конкретних результатів навчання учнів. Серед цих пріоритетів такі: «побудова змісту на основі міжпредметної, внутрішньогалузевої і міжгалузевої інтеграції; розкриття, конкретизація громадянознавчого змісту програми на прикладах конкретного історичного матеріалу, що не лише збагачує та урізноманітнює матеріал, а й дає змогу учню цілісно подивитись на людину і суспільство у послідовному розвитку – в минулому, сьогодні і майбутньому; інтеграція як основа досягнення очікуваних результатів відбувається не лише через зміст, а й види діяльності учнів» та ін.

Підкреслимо, що підходи до реалізації вказаних вище положень різняться в 5 та 6 класі. При цьому спільним є те, що інтеграція відбувається навколо наскрізних для історії і громадянської освіти понять і вмінь.

У 5 класі, де курс має пропедевтичний (вступний) характер, історичний та громадянознавчий складники тісно переплетені у навчальному матеріалі, а включені у зміст програми історичні події, персонажі, громадянознавчі поняття тощо збалансовані як з погляду загальної/регіональної історії та сучасного життя суспільства, так і полікультурності, багатоперспективності минулого й сьогодення.

Означені програмові положення знайшли своє відображення в підручнику інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 5 класу (автори: О.І. Пометун, Ю.Б. Малієнко, Т.О. Ремех), створеного за названою вище МНП. Зі змісту та методичного апарата підручника видно, що громадянознавчі знання включені в зміст тем двома основними способами (таблиця 1).

**Громадянознавчі знання в змісті підручника
«Досліджуємо історію і суспільство» для 5 класу**

Спосіб інтеграції	Приклади тем (параграфів)	Питання теми
«вкраплення» громадянознавчих понять і сюжетів в теми історичного змісту	§ 4. Як пов'язані історія і простір	1. Яким є простір життєдіяльності людини. 2. Що розуміють під простором у географії та історії. 3. Як пов'язані людина і довкілля
	§ 21. Як змінювалися село і місто від минулого до тепер	1. Як жили мешканці села в минулому. 2. Як жили люди в містах. 3. Як розвиваються сучасні села і міста
комбінування в темах історичних та громадянознавчих знань (понять) і вмій (змішаний зміст)	§ 1. Як люди живуть у спільнотах і суспільстві	1. Чому кожна людина неповторна особистість. 2. Що об'єднує людей у спільноти і суспільство
	§ 19. Коли і як утворилася сучасна Українська держава	1. Що таке незалежність держави. 2. Як розпочалась історія суверенної України. 3. Як громадяни шанують державну незалежність нашої держави

Так само інтегрованими є й підходи до формування вмій учнів. Наприклад, уміння учня працювати з інформацією є наскрізним, а от уміння відрізнити факт від думки належить до громадянознавчих, адже в історії учні мають уміти відрізнити факт від інтерпретації. Наскрізне вміння формується/ розвивається змістом усього курсу, тоді як історичні та громадянознавчі вміння передбачають застосування спеціальних пізнавальних завдань і запитань при опануванні учнями відповідною темою.

На відміну від пропедевтичного змісту програми 5 класу, історичний контекст курсу 6 класу складає історія Стародавнього світу, яка, на думку авторів, «важлива для формування в учнів основ розуміння історії людства, ціннісних орієнтацій, особистісних переконань, у ширшому значенні – основ загальної культури». На матеріалі історії Стародавнього світу учні поглиблюють і вдосконалюють закладені в 5 класі наскрізні навички і компетентності через перенесення їх у більш складний історичний контекст.

Громадянознавчий складник у 6 класі уведений у зміст двома названими вище способами, а також інтегрований у матеріал кожної теми через: розкриття зв'язків минулого і сучасності на прикладах зміни найважливіших явищ і процесів суспільного життя (становлення людських спільнот, держави, права, демократії, прав людини, інституту громадянства, органів влади тощо); окремий розділ V програми «Людина у довкіллі, суспільстві, державі в минулому і тепер», що підсумовує вивчення учнями інтегрованого курсу адаптаційного циклу, в якому превалює громадянознавчий зміст, а історичні поняття та окремі сюжети введені точково. Зміст цього розділу визначає змістове наповнення тем відповідного розділу підручника інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» для 6 класу (автори: О.І. Пометун, Т.О. Ремех), створеного за названою вище МНП (таблиця 2).

Таблиця 2

**Громадянознавчий зміст у програмі та підручнику
«Досліджуємо історію і суспільство» для 6 класу**

Програма	Підручник
Розділ V. Людина у довкіллі, суспільстві, державі в минулому і тепер	Розділ 5. Людина в природі, суспільстві, громаді, державі
Вплив людини на довкілля в минулому і тепер Сталий розвиток – від ідеї до повсякдення. Глобальні цілі і поведінка людини	§ 44–45. Як співіснують людина і природа від минулого дотепер 1. Як природа впливає на життя людини й суспільства. 2. Яким є вплив людини на довкілля в минулому й тепер. 3. Чому сталий розвиток важливий сьогодні і в майбутньому. 4. Що таке Глобальні цілі сталого розвитку ООН
Спільнота, громада в минулому і тепер. Самоврядування. Громадські ініціативи	§ 46. Яка роль громади в житті людей і суспільства 1. Чому громада важлива для людини в минулому й тепер. 2. Що таке територіальна громада і місцеве самоврядування. 3. Навіщо потрібні громадянські ініціативи
Шкільна спільнота. Правила та процедури освітнього закладу. Академічна доброчесність	§ 47. Як живе шкільна спільнота 1. Що розуміємо під шкільною спільнотою. 2. Які правила і процедури існують у школі. 3. Для чого потрібна академічна доброчесність
Становлення прав людини. Права людини як загальнолюдська цінність. Забезпечення прав дитини. Правові способи захисту прав людини і прав дитини	§ 48–49. Чому права людини є цінністю 1. Як відбувалося становлення прав людини. 2. Чому права людини вважають загальнолюдською цінністю. 3. Як у світі забезпечують права дитини. 4. Як захистити права людини і права дитини
Толерантність. Подолання дискримінації в минулому і тепер. Прояви мови ворожнечі	§ 50. Як живе різноманітне суспільство 1. Чому важливо виявляти толерантність. 2. Які прояви дискримінації в минулому й тепер. 3. У чому загроза мови ворожнечі

Інструментом формування громадянознавчих знань і вмінь у 6 класі визначаємо спеціальні пізнавальні завдання та запитання. Наведемо приклади таких завдань/запитань, вміщених у відповідних темах (параграфів) підручника «Досліджуємо історію і суспільство» для 6 класу (автори: О.І. Пометун, Т.О. Ремех):

- Що означає вислів «Людина – істота соціальна»?
- Чому люди утворюють громади? Як об'єднувались люди в минулому, а як – нині? Що розуміємо під громадянською ініціативою? Чому це важливо для демократії в Україні?
- Спільнокореневими до слова «громада» є слова громадянин, громадський, громадянський. Утвори з кожним із цих слів речення та запиши їх.
- Дізнайся про громадянські ініціативи у твоєму регіоні. Як за допомогою таких ініціатив громадяни впливають на владу?
- Що таке академічна доброчесність? Де та як у школі слід її дотримуватися?

- Що таке права людини? Якими вони були в минулому, а якими є нині?
- Чи є рівність тотожністю або однаковістю людей? Поясни.
- Яке значення в захисті прав людини відіграє власна обізнаність людини?
- Як толерантність пов'язана з повагою до гідності людини?
- Упізнай за наведеними зображеннями соціальні мережі або відеохостинг. Чому, на твою думку, ці соціальні медіа мають вимоги щодо мови ворожнечі й повинні видаляти контент (зміст), що порушує ці правила? Як виявити мову ворожнечі?

Формування громадянсько-національних знань і вмінь учнів засобами курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (5–6 клас) потребує, окрім спеціальних пізнавальних завдань і запитань, їхнього залучення до відповідних видів навчальної діяльності (приміром, обговорення суспільно значимих питань, інтерв'ювання, проведення соціологічних досліджень, реалізації соціальних проєктів тощо).

5.1.3. МЕТОДИКА РОБОТИ З ПІДРУЧНИКАМИ

В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «ДОСЛІДЖУЄМО ІСТОРІЮ І СУСПІЛЬСТВО»

Пометун Олена Іванівна

доктор педагогічних наук, професор

Для зручності користування обидва підручники курсу для 5 і 6 класу побудовані на одних і тих самих концептуальних і методологічних засадах і за одною методичною моделлю. Концепція інтегрованого підручника як важливого засобу навчання здобувачів освіти виходить з того, що навчальна книга має максимально забезпечити можливості їхньої самостійної роботи як на уроці, так і вдома. Матеріал підручника розподілений на розділи у відповідності до МНП. Кожен із розділів складається з параграфів «уроків», параграфи з пунктів. Із метою активізувати пізнавальний інтерес учнів, усі назви параграфів і пунктів сформульовано у вигляді запитань, що відбивають основну ідею, думку відповідного тексту.

Кожен параграф є цілісною системою компонентів змісту, що забезпечують розв'язання завдань конкретного уроку, та орієнтовані на активну діяльність учня і можуть бути реально засвоєні всіма учнями на кожному уроці. У підручнику поєднано основний (інформаційний) текст, візуальний ряд, включаючи поліграфічний дизайн, та методичну складову для опрацювання здобувачами освіти і вчителем кожної теми та розділу в цілому.

Інформаційна функція підручника забезпечена наявністю у параграфах спеціального авторського тексту (де розкриваються основні ідеї і поняття теми). При цьому розмір такого авторського тексту в параграфі не перевищує 700–900 слів (кожен пункт складається з 3–4 абзаців). Очевидно, що частина навчальної інформації подається у цьому випадку за рахунок додаткових текстових елементів (документів, літературних творів тощо, пов'язаних з темою уроку, пояснювальних текстів, наприклад до ілюстрацій) і позатекстових елементів, які доповнюють, конкретизують, ілюструють авторський текст. Цей стислий текст учні мають навчитись читати глибоко і осмислено, структурувати його (виділяти головне, окремі епізоди, складати план), формулювати запитання до нього. Позатекстові елементи представлені як фотографії, малюнки, схеми, та інфографіку. У навчальній книзі вони відіграють роль самостійного джерела знань та досліджень учнів і супроводжуються відповідними завданнями та інструкціями.

Очевидно, що кожен з елементів методичного апарату працює через постановку перед учнями пізнавальних завдань різного дидактичного спрямування, що орієнтовані на їхні види